

Joseph Rowntree 1836–1925

Masnachwr siocled a Chrynwr

Ganwyd Joseph Rowntree ar 24 Mai 1836 yn Pavement, Efrog, yn fab i Joseph a Sarah Rowntree. Sefydlodd ei dad fusnes groser ffyniannus a bu'n flaenllaw gyda'r Crynwyr a chyda materion cymdeithasol a dinesig. Cydweithiodd ei dad Joseph (1801–59) gyda Samuel Tuke i sefydlu ysgolion Bootham a Mount gan y Crynwyr.

Ar ddechrau ei oes addysgwyd Joseph gartref ac yna yn Ysgol Bootham. Pan oedd yn un ar bymtheg oed fe'i prentisiwyd gan ei dad ac ym 1856 priododd Julia Eliza, merch y masnachwr gwlan a'r Crynwr blaenllaw Benjamin Seebohm. Bu hi farw ym 1863 ac fe briododd ei chyfnither Antoinette Seebohm a chawsant ddwy ferch a phedwar mab. Pan fu farw ei dad cymerodd ef at awenau'r busnes gyda'i frawd hŷn John Stephenson.

Ym 1862 prynodd ei frawd iau Henry Isaac fusnes coco, siocled a chicory gan deulu o Grynwyr eraill sef y Tukeiaid. Nid oedd Henry yn ddyn busnes da gan ei fod yn fwy o ddilynwr nac arweinydd ac o ganlyniad gadawodd Joseph ei fusnes groser i ymuno fel partner yng nghwmni ei frawd ym 1869. Rhanasant y cyfrifoldebau rhyngddynt, Henry i edrych ar ôl y cynhyrchu a Joseph i fwrw golwg dros y gwerthiant a'r llyfrau. Roedd Joseph yn fanwl iawn yn ei waith. Arhosodd y cwmni'n fychan am gyfnod gan wneud colled ym 1873 a 1876. Ym 1881 daeth y llwyddiant gwirioneddol cyntaf pan ddechreuasant gynhyrchu losin pastil gyda chymorth y fferinwr Ffrengig Claude Gaget. Hyd hynny roedd y da-da hwn yn cael eu mewnfario o Ffrainc. Pwysleisiwyd ansawdd aruchel y cynnyrch ond yn y cyfnod hwn roedd pobl braidd yn amheus o hysbysebu. Bu farw Henry ym 1883 a daeth Joseph yn berchennog y cwmni. Roedd ef yn ansicr o'r dyfodol oherwydd y ddyled o £21,000, y trosiant blynyddol yn £51,118 a'r elw o £2,196.

Ym 1887 lansiodd Rowntree ei rinflas (essence) o goco pur, Elect. Yn raddol ehangai'r busnes a phrynodd 33 acer yn Haxby Road, Efrog, i

adeiladu ffatri newydd y Cocoa Works. Yn y diwedd penderfynodd ddechrau hysbysebu'r Elect. Corfforwyd y cwmni fel Rowntree and Company ym 1897. Tyfodd y gwerthiant o £114,429 ym 1890 i £463,199 ym 1900 a £1,219,352 ym 1910 a thyfodd y gweithlu o 200 ym 1883 i 4,000 ym 1906.

Cysylltwyd y cwmni yn gyson gyda gofal dros y gweithlu a dyngarwch, dwy egwyddor a ddeilliai yn uniongyrchol o ddaliadau Cristnogol dwfn Joseph. Roedd y cwmni hwn yn flaengar wrth ystyried amgylchiadau ac angen y gweithwyr. Edrychai ar ei fusnes fel rhodd gan Dduw ac yr oedd yn ymwybodol o'i gyfrifoldeb tuag at ei weithwyr, y gymuned, y perchenogion a'r cyfranddalwyr. Penodwyd swyddog lles ym 1891 oedd yn gyfrifol am y menywod a sefydlwyd adran gyflogi merched ym 1896. Credai fod amgylchiadau gweithio da yn llesol i'r cwmni. Cychwynwyd cronfeydd salwch a darbodaeth (provident), meddygfa ym 1904, ysgol i ferched ym 1905, cynllun pensiwn ym 1906 ac ysgol i fechgyn ym 1907.

Digwyddodd gweithred ddyngarol enwocaf Joseph ym 1904 pan ddefnyddiodd hanner ei gyfoeth i sefydlu tair ymddiriedolaeth. Sefydlwyd: 1. Y Joseph Rowntree Charitable Trust er mwyn cefnogi ymchwil cymdeithasol, addysg oedolion a Chymdeithas y Cyfeillion. 2. Y Joseph Rowntree Social Trust i ganolbwyntio ar weithgareddau cymdeithasol a gwleidyddol. 3. Y Joseph Rowntree Village Trust oedd yn gyfrifol am adeiladu tai addas a fforddiadwy i'r dosbarth gweithiol. Bu'n weithredol gyda llu o ymgyrchoedd dyngarol yn cynnwys addysg, dirwest a heddwch rhyngwladol. Ysgrifennodd lyfrau yn cynnwys *The Temperance Problem and Social Reform*. Prynodd bapurau newydd i'w hatal rhag mynd i ddwylo'r Torïaid.

Pan ymddeolodd ym 1923 yn 87 oed roedd trosiant y cwmni yn dair miliwn o bunnoedd a'r gweithlu yn saith mil. Bu farw yn ei gartref yn Clifton Lodge, Efrog, ar 24 Chwefror 1925, a chladdwyd ei weddillion ym mynwent y Crynwyr, Heslington Road, Efrog.